

Міністерство освіти і науки України

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Кафедра теорії культури і філософії науки

“ЗАТВЕРДЖУЮ”

Декан філософського факультету

Іван КАРПЕНКО

“21” червня 2024 р.

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

КУЛЬТУРА НОВОГО ЧАСУ

(назва навчальної дисципліни)

рівень вищої освіти перший (бакалавр)

галузь знань 03 Гуманітарні науки

(шифр і назва)

спеціальність 034 Культурологія

(шифр і назва)

освітньо-професійна програма Культурологія, Візуальне мистецтво та менеджмент культурних проєктів, Урбаністичні студії

(шифр і назва)

вид дисципліни обов'язкова

(обов'язкова / за вибором)

факультет філософський

2024 / 2025 навчальний рік

Програму рекомендовано до затвердження Вченою радою філософського факультету

“21” червня 2024 року, протокол № 11

РОЗРОБНИКИ ПРОГРАМИ: доктор філософ. наук, професор кафедри теорії культури і філософії науки Білик Я.М.

Програму схвалено на засіданні кафедри теорії культури і філософії науки філософського факультету

Протокол від “ 17 ” червня 2024 року № 11

Завідувач кафедри теорії культури і філософії науки

(підпис)

_____ Дмитрій ПЕТРЕНКО

Програму погоджено з гарантом освітньо-професійної програми «Культурологія» _____

Гарант освітньо-професійної програми «Культурологія»

_____ Ігор БІЛЕЦЬКИЙ

Програму погоджено з гарантом освітньо-професійної програми «Візуальне мистецтво і менеджмент культурних проектів» _____

Гарант освітньо-професійної програми

«Візуальне мистецтво і менеджмент культурних проектів»

_____ Дмитрій ПЕТРЕНКО

Програму погоджено з гарантом освітньо-професійної програми «Урбаністичні студії» _____

Гарант освітньо-професійної програми «Урбаністичні студії»

_____ Дмитро ЧОРНИЙ

Програму погоджено методичною комісією філософського факультету

Протокол від “ 21 ” червня 2024 року № 11

Голова методичної комісії філософського факультету

_____ Сергій
ГОЛІКОВ

ВСТУП

Програма навчальної дисципліни «**Культура Нового часу**»
складена відповідно до освітньо-професійної програми підготовки **Бакалавр**
(назва рівня вищої освіти, освітньо-кваліфікаційного рівня)

Спеціальність 034 **Культурологія** освітня
програма **Культурологія**

1. Опис навчальної дисципліни

1.1. *Мета викладання навчальної дисципліни* полягає в ознайомленні студентів з специфікою та динамікою розвитку європейської культури у період Нового часу, багатогранної та суперечливої культури Просвітництва в істотній оригінальності та розмаїтті національних варієтетів.

1.2. *Основними завданнями вивчення дисципліни є:*

- усвідомлення різнорідних проявів європейської культури 17-18 ст;
- формування уявлень про загально філософську та епістемологічну специфіку епохи;
- оволодіння алгоритмом раціонально-критичного аналізу наукових суджень та інтерпретацій.

1.3. Кількість кредитів -3

1.4. Загальна кількість годин -90

1.5. Характеристика навчальної дисципліни

Нормативна / за вибором Нормативна	
Денна форма навчання	Заочна (дистанційна форма навчання)
Рік підготовки	
3-й	-й
Семестр	
5-й	-й
Лекцій	
32 год.	год.
Практичні, семінарські заняття	
16 год.	год.
Лабораторні заняття	
0-год.	год.
Самостійна робота	
42 год.	Год.
Індивідуальні завдання	
не передбачено	

1.6. Заплановані результати навчання

Згідно з вимогами освітньо-професійної програми студенти повинні досягти таких результатів навчання:

- навички методології аналізу культурних об'єктів;
- знання з культурологічного категоріального апарату та основних першоджерел;
- випускник може продемонструвати поглиблені знання з історії культури, основних культурних епох (Новий час і доба Просвітництва);
- вміння навчатись і працювати самостійно;
  - спроможність до культурологічного дослідження, опису та класифікації артефактів,
  - спроможність до написання культурологічних текстів, курсової роботи; – здатність здійснювати на базі сучасних фахових методик всебічний аналіз об'єктів культурологічного дослідження.

2. Тематичний план навчальної дисципліни

Розділ I

Культурні та філософські обрії доби

Тема 1. Релігійний тип свідомості у динаміці

Хронологічні рамки епохи Нового часу. Протиріччя культурного процесу 17 ст. Причини, напрями та форми модернізації релігійної свідомості в епоху Нового часу (демократія та питання віросповідання; догмати класичного християнства і науковий соціалізм - релігія й етика; наука та релігія; філософський ірраціоналізм і релігійна свідомість). "Мирське" та доктринальне підґрунтя, соціально-культурні наслідки конфесіонального протистояння. Новочасне сектантство та новочасна конфесіональна диверсифікованість і дезінтеграція. Ознаки, підстави, форми та стимули міжконфесійної взаємодії у рамках Нового часу.

Конфесіональні розходження як демаркатор, каталізатор, детермінант. Конфесії та світська влада. Конфесії і національне питання. Феномен протестантизму у дії та різнобічних культуральних проявах. Проблематика та процеси секуляризації (держави, моралі, освіти, права і т.д.).

Тема 2.Філософський обрій епохи

Принципова новизна філософії Нового часу. Концепції емпіричного, метафізичного матеріалізму (Бекон, Гассенді, Локк). Універсальний резонанс «теорії двох істин». Між пафосом декартівського «Мислю, отже, існую» та кантівською антиномічністю пізнання: від тотальності узагальнень – до тотального розрізнення... Сумніви Юма та парадокси Лейбніця; дилема раціонального – ірраціонального, чи дуель розуму й інтуїції, опозиція хаосу й ієрархічності космосу? Зміна форм виробництва, обговорення та трансляції філософських знань у культури 17-18 ст. Роль наукових гуртків та наукового листування у розповсюдження нових знань у європейській культурі Дві моделі організації наукового дослідження: «колективна»(Ф. Бекон) та «індивідуальна» (Р. Декарт). Академії і наукові гуртки як новий тип організації наукових товариств. Ідея зростання знань і освіти як головній рушій прогресу європейського суспільства 18 ст. Енциклопедизм як феномен культури доби Просвітництва. Популяризація знань як базисна характеристика епохи. Г. Гердер, його полеміка з Ж-Ж. Руссо («Ідеї до філософії історії людства») та формування законів суспільного розвитку. Історія суспільства як частина історії природи

Тема 3.Етико-естетична проблематика Нового часу та доби Просвітництва

Демістифікації «кастового» та міфологізація особистісного (культ індивідуальності, її онтологічна самотність). Плюралізм Вольфа - як витрати філософського релятивізму та моральний абсолют кантівського "категоричного імператива". Проблема художнього смаку її розробка англійцем Девідом Юмом (трактат «Про норму смаку»), французом Шарлем Батте («Витонченні мистецтва, що зведені до одного принципу») Відносність смаку і мінливість естетичних позицій як загальноприйнятий факт. Бернард Мандевиль та його «Байка бджіл». Критика ідеї природженій прихильності людини до добра та краси. Події у соціальному житті і культурі 18 ст. та посилювання віри у нескінченні можливості розуму людини. Етичні та естетичні позиції діячів Французького Просвітництва. Протилежні позиції Д. Дідро и Жан-Жака Руссо щодо трактовці соціальної можливості мистецтва. Діячі Німецького Просвітництва. І. Вінкельман та античний ідеал «незбурливості, шляхетної простоти і спокійної величі». Г.Е Лессінг (трактат «Лаокоон чи о межах живопису та поезії») Ідея про вихід мистецтва за свою межу у новочасну добу.

Розділ II

Тема 4. Наукові та художні обрії доби

Тема 4.Усевладдя науки: вимисел або реалія?

Наукова революція кінця ХУІ-ХУІІ ст.: "математизована" модель універсуму як абсолютизація тотожності. Місія експерименту, що упорядковує, тобто є

універсальним механізмом розрізнення. Роль наукової революції у формуванні нової наукової картини світу. Революція в астрономії(М. Коперник, І. Кеплер, Г.Галілей) як джерело наукової революції 17 ст. Критика космології Птолемея і Аристотеля та загострення проблеми взаємовідносин Бога і Людини у європейській культурі. Математизація природи та перехід від ідеї замкнутого і кінцевого Космосу до ідеї безкінечної і відкритої Всесвіту. Сучасна наука як соціальний інститут. Поява ідеї про науку яку можливо регулювати і контролювати і яка повинна приносити користь соціуму. Нові форми знання і нова постать вченого. Ньютонівська картина світу як модель Всесвіту новоєвропейської науки. Відображення загальнокультурного прагнення до упорядкування світу що оточує . Механічний «андроїд» як втілення ідеалу людини Нового часу.

Тема 5. Художня свідомість Нового часу та доби Просвітництва.

Непорушність стилю або невловність стилю: проблеми теорії художнього. Поняття стилю, великого стилю, стильового напрямку, індивідуальної творчої манери і т. д. (проблематика теорії стилю). Зміна характеру художнього процесу у 17 ст.; замість послідовного розвитку стилів мистецтва паралельне народжуються, існують і взаємодоповнюють одне одного бароко, класицизм, що мають наднаціональний характер і втілюються у різних видах мистецтва. Розширення можливості індивідуального начала у художньої творчості. Розробка майстрами мистецтва проблем значення мистецтва, критеріїв художнього(М. Буало) еволюції художнього смаку, поява художньої критики (Д. Дідро), історії мистецтва (І. Вінкельман). Формування процесу саморуху мистецтва, накопичення опиту існування не тільки у зв'язках з соціальними і політичними подіями, але і з відкриттями у сферах художнього. Бароко як стиль і світовідчуття. Порушення класичних форм, розширення уяві, можливості ігрового та жартівливого началу. Барокова ораторія як виразний показник стилю. Проблема "нон-фініто" у мистецтві. Інтерес до досягнення внутрішнього світу людини.

Тема 6. Художня свідомість доби Нового часу та доби Просвітництва (продовження). Проблема людини у ранньому романтизмі.

Секуляризація музикальних жанрів. Поява опери. Начало формування загальної європейської культури що підлягає одним законам розвитку. Характеристика класицизму, його зв'язок з картезіанством. Театр французького класицизму. Художня культура 18 ст. Просвітницькі ідеали і мистецтво. Реалістична драма Є.Г. Лессінга. Музика і театр як найбільш розвиненні форми творчої діяльності 18 ст. Романтичне світовідчуття та причини його виникнення. Протиставлення класицизму. Йенська школа романтизму у Німеччині. Значення теорії німецького романтизму для розвитку європейської культури. Відкритість, нескінченність, текучість як головні характеристики романтизму що поєднувалися з ідеями повноти та цілісності мистецтва. Ідея універсальності особистості та її захист. Теорія Іронії Ф.Шлегеля. Конфлікт романтиків з буржуа. Втілення розірваної свідомості що рефлектує і намагається знайти смисл життя за допомогою проникнення у метафізику буття, містицизм. Намагання до розширення

свідомості. Целі романтизму стосовно митця – деміурга. Метафоризм і філософічність образності романтизму. Значення романтизму у перспективі розвитку європейської культури.

3. Структура навчальної дисципліни

Назви розділів і тем	Кількість годин			
	Денна форма			
	Усього	у тому числі		
Л		п	ін д	
1	2	3	4	5
Розділ 1. Культурні та філософські обрії доби				
Тема 1. Релігійний тип свідомості у динаміці	12	4	2	6
Тема 2. Філософський обрій епохи	18	6	4	8
Тема 3. Етико-естетичні колізії Нового та доби Просвітництва.	16	6	2	8
Разом за розділом 1	46	16	8	22
Розділ II. Наукові та художні обрії доби				
Тема 4. Усевладдя науки: вимисел або реалія?	18	6	4	8
Тема 5. Художня свідомість Нового часу та доби Просвітництва.	16	6	2	8
Тема 6. Художня свідомість Нового часу та доби Просвітництва(продовження). Проблема людини у ранньому романтизмі.	10	4	2	4
Разом за розділом 2	44	16	8	
Усього годин	90	32	16	42

4. Теми семінарських занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Макроспецифіка Нового часу. Теоретична самосвідомість Нового часу та феномен доби у пізнішому дискурсі.	2

2	Новочасні еволюції у структурі соціальної стратиграфії	2
3	Новочасна культура та конфесіональна проблематика	2
4	Перманентна революція (наука доби Нового часу)	2
5	Сутнісні риси Просвітництва як культурного феномена. Характерні особливості просвітницького руху в Англії.	2
6	Французьке Просвітництво у спектрі тлумачень.	2
7	Просвітництво у Німеччині.	2
8	Виникнення романтизму. Єнська школа та рух «Бури та натиску».	2
	1	
	Разом	16

5. Завдання для самостійної роботи

№ з/п	Види, зміст самостійної роботи	Кількість годин
1	Опрацювання першоджерел та наукової літератури	20
2	Написання курсової роботи .	22
3	Разом	42

6. Індивідуальне навчально-дослідне завдання з курсу «Культура Нового часу» . Курсова робота — на цей рік не планується.

Теми контрольної роботи за вибором

1. Характеристика та специфіка демократії Нового часу.
2. Формування уявлень про права людини.
3. "Природна людина" ідеологів Просвітництва.
4. Просвітницькі концепції розуму.
5. Видатні представники французького Просвітництва.
6. Руссо та Вольтер як мислителі-просвітники: компаративний аспект.
7. Специфіка Просвітництва в Англії.
8. Німецьке Просвітництво.
9. Французьке та загальноєвропейське Просвітництво: компаративний аспект.
10. Вплив економічного прогресу на структуру європейського соціуму напередодні Нового часу.
11. Соціум Нового часу: відміни від соціуму попереднього періоду.
12. "Геополітична" ситуація в Європі та світі в епоху Нового часу.
13. Характеристика та специфіка демократії Нового часу.
14. Формування уявлень про права людини.
15. Еволюції монархізму Нового часу.

16. Соціополітичні теорії епохи.
17. Напрями модернізації релігійної свідомості в епоху Нового часу.
18. Спільне у багатоконфесійній практиці Нового часу.
19. Новочасне сектантство.
20. Доктрина протестантизму в її впливах на соціальне буття.
21. Протестантизм та наукова гуманістика.
22. Характерні форми секуляризаційних процесів.
23. Концепція "національних Відроджень": принципові положення.
24. Поняття "народу" та "нації": смислові кореляції
25. Концепції національного та "національного духу" доби Нового часу.
26. Становлення американської культури в епоху Нового часу.
27. "Американська мрія": її формування та її компоненти.
28. Видатні соціально-політичні події Нового часу: їх значення та наслідки.
29. Загальні тенденції філософського дискурсу Нового часу.
30. Філософія Нового часу про Людину.
31. Проблема індивідуальності у новочасній філософській традиції.
32. "Категоричний імператив" Канта та ідея Бога.
33. Специфіка та форми здійснення наукової революції кінця ХУІХУІІ ст.
34. Причини розходжень філософського та наукового дискурсу наприкінці Нового часу.
35. Видатні досягнення науки Нового часу.
36. Еволюції монархізму Нового часу.

7. Методи контролю Поточний контроль

- Усні опитування на лекціях та семінарських заняттях за контрольними програмними питаннями поточної та попередніх тем.
- Мікроконтрольні роботи, які проводяться на початку семінарського заняття.
- Експрес-тестування за ключовими аспектами тем курсу.
- Оцінювання ступеню активності студентів та якості їх виступів та коментарів при проведенні дискусій на семінарських заняттях, мініконференцій, ситуаційних ігор і студентських конкурсів.

Підсумковий контроль (екзамен)

- Теоретичні питання нормативного або проблемного характеру.
- Творчі завдання (есе-інтерпретація класичного тексту).

8.Схема нарахування балів

Поточний контроль, самостійна робота, індивідуальні завдання						Підсумковий семестровий контроль (екзамен)
Розділ 1			Розділ 2			
T1	T2	T3	T4	T5	T6	40
10	10	10	10	5	5	

Шкала оцінювання

Сума балів за всі види навчальної діяльності протягом семестру	Оцінка за національною шкалою для екзамену
90 – 100	відмінно
70-89	добре
50-69	задовільно
1-49	незадовільно

Основна література

1. Титар О. В. Комплекс навчально-методичних матеріалів з курсу “Культурологія” (навчальне видання для студентів природничих факультетів). – Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2004. – 40 с.
2. Європейська та українська культура в нарисах: Навчальний посібник / В. С. Старовойт, В. М. Леонтєва, Я. М. Білик і др.; За ред. І. З. Цехмістро і др. – К., 2003.
3. Історія європейської ментальності. – Львів: ЛІТОПИС, 2004. – 717 с.
4. Йолон П. Ф., Крымский С. Б., Параконский Б. А. Рациональность в науке и культуре. – К., 1989.
5. Гельвецій К.А. Про людину, її розумові здібності та її виховання; Пер. з франц. В. Підмогильний. – Київ: «Основи», 1994. – 416 с.
6. Гоббс Т. Левіафан, або Суть, будова і повноваження держави церковної та цивільної / Томас Гоббс; пер. з англ. Р. Димерець [та ін.]; наук. ред. Т. Польська. – Київ: Дух і Літера, 2000. – 600 с.
7. Г'юм Д. Трактат про людську природу: Спроба запровадження експериментального методу міркування про об'єкт моралі / Девід Г'юм. З англійської переклав Павло Насада. – Київ: Видавництво «Всесвіт», 2003. – 552 с.
8. Декарт Р. Метафізичні роздуми / Рене Декарт; пер. з фр. З. Борисюк, О. Жупанський; ред. П. Соколовський. – Київ: «Юніверс», 2000. – 304.
9. Декарт Р. Міркування про метод, щоб правильно спрямовувати свій розум і відшукувати істину в науках / Рене Декарт; пер. В. Андрушко, С. Гатальська. – Київ: Тандем, 2001. – 101 с.
10. Локк Д. Розвідка про людське розуміння: у 4-х кн. / Д. Локк; пер. з англ. Н. Бордукова. – Харків: Акта, 2002. – кн. 1. – 152 с.
11. Паскаль Б. Думки про релігію / Блез Паскаль. – Львів: Місіонер, 1995. – 170 с.
12. Спіноза Б. Теологічно-політичний трактат / Бенедикт Спіноза; пер. В. Литвинов; вступ. слово, примітки, словник імен, назв, термінів В. Литвинов. – Київ: Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2003. – 237 с.

10. Посилання на інформаційні ресурси в Інтернеті, відео - лекції, інше методичне забезпечення

Ютуб канал Олена Титар, телеграм канал Кдасичне мистецтво

1. Титар О.В. Культура Слобожанщини проблеми національно-культурної ідентичності : монографія / О.В. Титар. – Харків : Райдер, 2006. – 240 с.
2. Титар О.В. Українські національні і культурні ідентичності у глобалізованому світі (на прикладі культури Слобожанщини) : монографія / О.В. Титар. – Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2015. – 349 с.
3. Титар О.В. Перцептивні процеси у філософії І. Канта / О.В. Титар // Вісник Дніпропетровського університету імені Олеся Гончара. – Дніпропетровськ : ДНУ ім. Олеся Гончара, 2004. – Вип. 10. – С. 299-304. – (Серія: «Соціологія. Філософія. Політологія»).
4. Титар О.В. Сакральність просторової візуальної орієнтації та релігійно-культурна ідентичність / О.В. Титар // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. – Харків : ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2004. – № 625-2 / 2004. – С. 90-93. – (Серія «Теорія культури і філософія науки»).
5. Титар О.В. Форми візуального сприйняття та формування національної та етнічної ідентичності / О.В. Титар // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. – Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2005. – № 654. – С. 251-257. – (Серія «Філософія. Філософські перипетії» ; № 654'2005).
6. Титар О.В. Готика як форма середньовічного богослов'я та науки : аналіз символіки і прагматики середньовічної релігійної ідентичності / О. Титар // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. – Вип. 32. Наука і релігія в освітньому просторі. – Харків, 2007. – № 764-1. – С. 227-232. – (Серія «Теорія культури і філософія науки»).
7. Титар О.В. Культура візуального сприйняття образу і філософія кольору / О.В. Титар // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. – Харків, 2007. – № 791. – С. 250-254. – (Серія «Теорія культури і філософія науки»).
8. Титар О.В. Логіка міфу у просторі сучасної культури / О.В. Титар // Post Office. Образи часу – образи світу : Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. – Харків, 2008. – № 813. – С. 96-106. – (Серія «Теорія культури і філософія науки»).
9. Титар О.В. Образ як основа ідентичності особистості та суспільства : споглядальна оптика ідентичностей в освіті та філософії / О.В. Титар // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. – Вип. 42. – Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2010. – № 917. – С. 124-129. – (Серія «Філософія. Філософські перипетії»).
10. Титарь Е.В. Харьковский авангард 1919 – 1920 гг. / Е.В. Титарь // Койнонія : Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. – Київ . Дух і Літера, 2011. – № 950. – С. 147-164. – (Серія «Теорія культури і філософія науки»).
11. Титар О.В. Книга як метатекст ідентичностей доби модерну / О.В. Титар // Гілея : наук. вісник : зб. наук. праць / гол. ред. В.М. Вашкевич. – Київ : Гілея, 2012. – Вип. 62 (№ 7). – С. 350-355.
12. Титар О.В. Глобалізація і українські культурні ідентичності : глобальний диктат візуального / О.В. Титар // Гуманітарний часопис : зб. наук. праць. – Харків : ХАІ, 2012. – № 3. – С. 64-70.
13. Титарь Е.В. Теория образа как основы культурной идентичности в философии искусства П. Флоренского / Е.В. Титарь // Творчість о. Павла Флоренського у контексті філософії та культури російського Срібного віку : Вісник Дрогобицького ДПУ імені Івана Франка / Ред. колегія : В.С. Возняк (гол. ред.), та ін. – Дрогобич : Редакційно-видавничий відділ Дрогобицького ДПУ імені Івана Франка, 2013. – Вип. 19. – С. 296–302.
14. Титарь Е.В. «Человек theatrum mundi» versus «естественный человек» : театр жизни М. Волошина / Е.В. Титарь // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. – Харків, 2013. – № 1057. – С. 82–86. – (Серія «Теорія культури і філософія науки»).
15. Титар О.В. Концепт «глобалізація» у контексті національних і регіональних культур : Слобожанщина в глобалізованому світі / О.В. Титар // Філософія і політологія в контексті

сучасної культури : Вісник Дніпропетровського університету : наук. журнал. – Дніпропетровськ, 2014. – Вип. 8. – С. 132-136.

16. Титар О. (Tytar O.) Ukrainian identity of new public man in philosophy culture of M. Khvylovy / О. Титар (O. Tytar) // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. – Харків, 2014. – № 1142. – С. 133-138. – (Серія «Теорія культури і філософія науки»).

17. Титарь Е.В. Личность и личностная идентичность в философии языка (на примере потембианской школы) / Е.В. Титарь // Yearbook of Eastern European Studies. – Wrocław, 2013. – № 1. – С. 199-214.

18. Титарь Е.В. Символика theatrum mundi и аллегории христианского духовного роста в философской антропологии Г. Сковороды / Е.В. Титарь // Научные ведомости Белгородского государственного университета. – Белгород : БелГУ, 2014. – № 9 (180). – Т. 28. – С. 105-110. – (Серия «Философия. Социология. Право»).

19. Tytar O.=Титарь Е. Modern symbolist cultural landscape of Slobozhanshchina : the new modernism philosophicality of Michael Yogansen and Les Kurbas = Модерный символистский культурный ландшафт Слобожанщины : новая философичность модернизма Майкла Йогансена и Леся Курбаса / Е. Титарь // Australian Journal of Scientific Research. – Adelaida : Adelaida University Press, 2014. – № 2 (6) (July-December). – P. 791-796.

20. Титарь Е.В. Субъективность репрезентации в искусстве и проблема идентичности автора / Е.В. Титарь // Вестник Санкт-Петербургского государственного университета. – СПб., 2014. – Вып. 4. – С. 136-143. – (Серия 17. Философия, конфликтология, культурология, религиоведение).

21. Титарь Е. Культурная идентичность и искусство : визуальные стратегии модерна и постмодерна / Елена Титарь // Известия Саратовского государственного университета : Новая серия. – Саратов : СГУ, 2014. – Т. 14. – Вып. 4. – С. 55-59. – (Серия «Философия. Психология. Педагогика»).

22. Титар О.В. Розвиток естетичної освіти і культури візуального сприйняття у ХІХ – на початку ХХ ст. на Слобожанщині / О.В. Титар // Харкову – 350 років : історичні аспекти та погляд на сучасні проблеми : матеріали наук.-практ. конф. (м. Харків, 20 квіт. 2004 р.). – Харків : ХДНБ, 2004. – Ч. 1. – С. 139-148.

23. Титар О.В. Культура візуального : між наукою та мистецтвом / О.В. Титар // Каразінські природознавчі студії : матеріали Міжнар. наук. конф. (м. Харків, 14-16 черв. 2004 р.). – Харків : ХНУ, 2004. – С. 330-331.

24. Титар О.В. Простір і час у літературному творі та філософії / О.В. Титар // Філософія і література : матеріали ХІ Харківських міжнар. Сковородинівських читань (м. Харків, 24-25 верес. 2004 р.). – Харків : Прометей-прес, 2004. – С. 368-370.

25. Титар О.В. Сучасна культура : фактори візуальних змін / О.В. Титар // Дні науки філософського факультету – 2005 : матеріали Міжнар. наук. конф. (м. Київ, 26-27 квіт. 2005 р.). – К. : ВПЦ «Київський університет», Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2005. – Ч. IV. – С. 38-39.

26. Титар О.В. Філософська традиція та викладання естетики в Харківському університеті (ХІХ – початок ХХ ст.) / О.В. Титар // Університетська філософія в ретроспективі та перспективі (до 200-річчя Харківської університетської філософії) : матеріали ХІІ Харківських міжнар. Сковородинівських читань (м. Харків, 2005 р.). – Харків : Екограф, 2005. – С. 109-111.

27. Титар О.В. Трансформація культурних ідентичностей в пострадянських суспільствах / О.В. Титар // Розмаїття культур : неокласика і контркультура : зб. матеріалів Міжнар. семінару (м. Харків, 22-23 квіт. 2009 р.). – Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2010. – С. 6-12.

28. Титар О.В. Національна ідентичність та національна освіта в просторі культури Слобожанщини / О.В. Титар // Проблеми конструкції та розвитку форм самоорганізації людських спільнот : зб. матеріалів ІV Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, м. Лондон, 21-28 квіт. 2011 р.). – Odessa : InPress, 2011. – С. 26-28.

29. Титар О.В. Парадокси модерної ідентичності : відмінність образу і візуальних стратегій / О.В. Титар // Какой модерн ? Философские рефлексии над ситуацией пост/недо/after-post/ пост-пост...модернизма : кол. монограф., посвящ. 70-летнему юбилею докт. филос. наук, проф. А.А. Мамалуя / под. ред. В.В. Гусаченко. – Т. 2. – Харьков : ХНУ имени В.Н. Каразина ; изд. Савчук О.О., 2012. – С. 358-369.
30. Титар О. Театр життя В. Шекспіра та філософія театру доби бароко: “Фаустівський дух” опановує античну форму // Вісник ХНУ В. Каразіна. Серія. Філософські перипетії. - 2021. - Вип.64.

КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ

Розділ I

Культурні та філософські обрії доби

Тема 1. Релігійний тип свідомості у динаміці

Хронологічні рамки епохи Нового часу. Протиріччя культурного процесу 17 ст. Причини, напрями та форми модернізації релігійної свідомості в епоху Нового часу (демократія та питання віросповідання; догмати класичного християнства і науковий соціалізм - релігія й етика; наука та релігія; філософський ірраціоналізм і релігійна свідомість). "Мирське" та доктринальне підґрунтя, соціально-культурні наслідки конфесіонального протистояння. Новочасне сектантство та новочасна конфесіональна диверсифікованість і дезінтеграція. Ознаки, підстави, форми та стимули міжконфесійної взаємодії у рамках Нового часу.

Конфесіональні розходження як демаркатор, каталізатор, детермінант. Конфесії та світська влада. Конфесії і національне питання. Феномен протестантизму у дії та різнобічних культуральних проявах. Проблематика та процеси секуляризації (держави, моралі, освіти, права і т.д.).

Тема 2. Філософський обрій епохи

Принципова новизна філософії Нового часу. Концепції емпіричного, метафізичного матеріалізму (Бекон, Гассенді, Локк). Універсальний резонанс «теорії двох істин». Між пафосом декартівського «Мислю, отже, існую» та кантівською антиномічністю пізнання: від тотальності узагальнень – до тотального розрізнення... Сумніви Юма та парадокси Лейбніця; дилема раціонального – ірраціонального, чи дуель розуму й інтуїції, опозиція хаосу й ієрархічності космосу? Зміна форм виробництва, обговорення та трансляції філософських знань у культури 17-18 ст. Роль наукових гуртків та наукового листування у розповсюдженні нових знань у європейської культури Дві моделі організації наукового дослідження: «колективна»(Ф. Бекон) та «індивідуальна»(Р. Декарт). Академії і наукові гуртки як новий тип організації наукових товариств. Ідея зростання знань і освіти як головній рушій прогресу європейського суспільства 18 ст. Енциклопедизм як феномен культури доби Просвітництва. Популяризація знань як базисна характеристика епохи. Г. Гердер, його полеміка з Ж-Ж. Руссо («Ідеї до філософії історії людства») та формування законів суспільного розвитку. Історія суспільства як частина історії природи

Тема 3. Етико-естетична проблематика Нового часу та доби Просвітництва

Демістифікації «кастового» та міфологізація особистісного (культ індивідуальності, її онтологічна самотність). Плюралізм Вольфа - як витрати філософського релятивізму та моральний абсолют кантівського "категоричного імператива". Проблема художнього смаку її розробка англійцем Девідом Юмом (трактат «Про норму смаку»), французом Шарлем Батте («Витонченні

мистецтва, що зведені до одного принципу») Відносність смаку і мінливість естетичних позицій як загальноприйнятий факт. Бернард Мандевиль та його «Байка бджіл». Критика ідеї природженій прихильності людини до добра та краси. Події у соціальному житті і культурі 18 ст. та посилювання віри у нескінченні можливості розуму людини. Етичні та естетичні позиції діячів Французького Просвітництва. Протилежні позиції Д. Дідро и Жан-Жака Руссо щодо трактовці соціальної можливості мистецтва. Діячі Німецького Просвітництва. І. Вінкельман та античний ідеал «незбурливості, шляхетної простоти і спокійної величі». Г.Е Лессінг (трактат «Лаокоон чи о межах живопису та поезії») Ідея про вихід мистецтва за свою межу у новочасну добу.

Розділ II

Тема 4. Наукові та художні обрії доби

Тема 4. Усевладдя науки: вимисел або реалія?

Наукова революція кінця ХУІ-ХУІІ ст.: "математизована" модель універсуму як абсолютизація тотожності. Місія експерименту, що упорядковує, тобто є універсальним механізмом розрізнення. Роль наукової революції у формуванні нової наукової картини світу. Революція в астрономії (М. Коперник, І. Кеплер, Г. Галілей) як джерело наукової революції 17 ст. Критика космології Птолемея і Аристотеля та загострення проблеми взаємовідносин Бога і Людини у європейській культурі. Математизація природи та перехід від ідеї замкнутого і кінцевого Космосу до ідеї безконечної і відкритої Всеселеної. Сучасна наука як соціальний інститут. Поява ідеї про науку яку можливо регулювати і контролювати і яка повинна приносити користь соціуму. Нові форми знання і нова постать вченого. Ньютонівська картина світу як модель Всесвіту новоєвропейської науки. Відображення загальнокультурного прагнення до упорядкування світу що оточує. Механічний «андроїд» як втілення ідеалу людини Нового часу.

Тема 5. Художня свідомість Нового часу та доби Просвітництва.

Непорушність стилю або невловність стилю: проблеми теорії художнього. Поняття стилю, великого стилю, стильового напрямку, індивідуальної творчої манери і т. д. (проблематика теорії стилю). Зміна характеру художнього процесу у 17 ст.; замість послідовного розвитку стилів мистецтва паралельне народжуються, існують і взаємодоповнюють одне одного бароко, класицизм, що мають наднаціональний характер і втілюються у різних видах мистецтва. Розширення можливості індивідуального начала у художньої творчості. Розробка майстрами мистецтва проблем значення мистецтва, критеріїв художнього (М. Буало) еволюції художнього смаку, поява художньої критики (Д. Дідро), історії мистецтва (І. Вінкельман). Формування процесу саморуху мистецтва, накопичення опиту існування не тільки у зв'язках з соціальними і політичними подіями, але і з відкриттями у сферах художнього. Бароко як стиль і

світовідчуття. Порушення класичних форм, розширення уяві, можливості ігрового та жартівливого началу. Барокова ораторія як виразний показник стилю. Проблема "нон-фініто" у мистецтві. Інтерес до осягнення внутрішнього світу людини.

Тема 6. Художня свідомість доби Нового часу та доби Просвітництва (продовження). Проблема людини у ранньому романтизмі.

Секуляризація музикальних жанрів. Поява опери. Начало формування загальної європейської культури що підлягає одним законам розвитку. Характеристика класицизму, його зв'язок з картезіанством. Театр французького класицизму. Художня культурі 18 ст. Просвітницькі ідеали і мистецтво. Реалістична драма Є.Г. Лессінга. Музика і театр як найбільш розвиненні форми творчої діяльності 18 ст. Романтичне світовідчуття та причини його виникнення. Протиставлення класицизму. Йенська школа романтизму у Німеччині. Значення теорії німецького романтизму для розвитку європейської культури. Відкритість, нескінченність, текучість як головні характеристики романтизму що поєднувалися з ідеями повноти та цілісності мистецтва. Ідея універсальності особистості та її захист. Теорія Іронії Ф.Шлегеля. Конфлікт романтиків з буржуа. Втілення розірваної свідомості що рефлектує і намагається знайти смисл життя за допомогою проникнення у метафізику буття, містицизм. Намагання до розширення свідомості. Целі романтизму стосовно митця – деміурга. Метафоризм і філософічність образності романтизму. Значення романтизму у перспективі розвитку європейської культури.

МАТЕРІАЛИ ДО СЕМІНАРСЬКИХ, ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ ТА САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ

Методичні вказівки

Плани семінарських занять.

Тема 1. Історіографічна преамбула: теоретична самосвідомість Нового часу та феномен Нового часу у пізнішому дискурсі.

Заняття 1. Макроспецифіка Нового часу

- 1.Актуальність дослідження новочасної культури.
- 2.Проблема та обґрунтування періодизації доби Нового часу.
- 3.Головні відміни новочасного періоду від ренесансного та середньовічного.

4. Загальна характеристика епохи Нового часу.
5. "Іманентна" історіографічна традиція Нового часу про свою епоху.
6. Спектр пізніших теоретичних суджень про культуру Нового часу: динаміка, суть, тенденції.
7. Аргументація та мотивації позитивного трактування новочасної культури.

Заняття 2. Сутнісні риси Просвітництва як культурального феномена. Особливості просвітницького руху в Англії.

1. Елементи просвітницької ідеології в культурах країн Європи.
2. Новаційна специфіка Просвітництва.
3. Просвітницька історіографія про себе та свій час.
4. Існуючий спектр уявлень щодо Просвітництва.
5. Д.Свифт та Д. Дефо як представники Англійського Просвітництва.
6. «Казка бочки» Д. Свифта як яскравий помятник критичної думки про релігію та соціум.

Тема II. Просвітництво як культурологічна проблема.

Заняття 3 Просвітництво у Франції .

1. Принципове кредо французького Просвітництва.
2. Культ "розуму": аргументація французьких просвітників.
3. Концепт "природної людини".
4. Видатні французькі просвітники: спектр світоглядних позицій.
5. Вольтер та Руссо: загальне, розбіжне.
6. Просвітницька доктрина та Велика французька буржуазна революція.
7. Французьке просвітництво в оцінках пізніших авторів

Заняття 4. Характерні особливості просвітницького руху у Німеччині .

1. Загальна характеристика Німецького Просвітництва.
2. Лессинг та ідея людини – героя у його творах.
3. Винкельман та народження історії мистецтва як наукової дисципліни.
4. Гердер як теоретик руху « бурі і натиску».
5. Вклад Гете і Шиллера у Просвітницький рух.
2. Елементи просвітницької ідеології в культурах країн Європи.
3. Просвітницька спадщина у культурі України та Росії.

Свасьян К. А. Философское мировоззрение Гете. - Ер., 1983. Фридлендер Г. Лессинг. - М., 1957.

Тема III. Соціум Нового часу: новації та деформації.

Заняття 5. Новочасні еволюції у структурі соціальної стратиграфії 1.

- Принципові напрями економічного прогресу напередодні Нового часу.
2. Соціальні наслідки економічного прогресу: рольові зміни у структурі соціальної взаємодії 3.
- Міжнародна економічна "кооперація" ("розподілення праці"): принципи, тенденції, здобутки.
4. Спектр новочасних теоретичних уявлень про соціум, владу, зміст історичного процесу.
5. Новаційні аспекти новочасної демократичної доктрини.
6. Феномен "освіченої монархії".
7. Уроки Французької революції

Заняття 6. Перманентна революція (наука доби Нового часу)

1. Провідні риси наукової революції кінця ХУІІ ст.
2. Специфіка взаємодії науки та техніки в епоху Нового часу.
3. Причини та передумови народження еволюціоністської доктрини.
4. Ф. Бекон як основоположник природознавства.
5. Особливості класичної картини світу.

Заняття 7. Новочасна культура та конфесіональна проблематика.

1. Модернізації релігійної свідомості в епоху Нового часу: причини, напрями, форми.
2. Міжконфесійна взаємодія у рамках Нового часу (філософсько-богословські аспекти).
3. Значення та проблематика процесів секуляризації.
4. Природа масової культури в аспекті специфіки релігійної свідомості (механізми сакралізації та міфологізації).

Тема 8. Художня свідомість Нового часу

(Проблема людини - світу – людини-у-світі).

1. Стиль як наукова дефініція: вихідне тлумачення.
2. Стиль та художня практика Нового часу.
3. Бароко як стиль католицької культури.
4. Картезіанство і класицизм.
5. Реалістичні тенденції у мистецтві 17-18 ст.

6. Самостійна робота

Методичні вказівки

Самостійна робота здійснюється студентами у першу чергу на базі різноманітних, зокрема публікаційних, матеріалів, які рекомендовані з проблематики курсу безпосередньо ведучим його викладачем або декількома викладачами, що читають лекції та керують семінарськими заняттями. Треба також враховувати плани, методичні розробки та спеціальні завдання, що також рекомендуються.

Ігнорування указівок відповідального за курс викладача (або викладачів, які читають лекції та керують роботою семінару) може спровокувати додаткові утруднення та складності в освоєнні обов'язкового навчального матеріалу (особливо при наявності численних навчальних посібників з учбового предмету, що мається на увазі, виданих до того ж у різний час і найчастіше приналежних принципово різним авторським колективам). Подібне ігнорування здатне спровокувати навіть і конфліктні ситуації між викладачем і студентом, тобто за своєю суттю воно не тільки навряд чи може сприяти поширенню або поглибленню одержуваних студентом на лекціях і семінарах знань, але, навпроти, здатне сформуванню помилкової та неплодотворної установки щодо начебто об'єктивної невірності та у цілому гносеологічного знецінювання наукових наробітків за проблематикою курсу.

Одночасно суттєві різночитання у подачі матеріалу, специфіка його різноманітних інтерпретацій створюють очевидний фунт для істотних розбіжностей у трактуванні окремих теоретичних положень.

Причому, така ситуація повинна розглядатися як безумовно позитивний момент, оскільки принциповий зміст неминучих трактувальних колізій є благодатним й органічним, дійсно актуальним привидом щодо дискусій та диспутів протягом семінарських занять або у рамках лекційних занять, що призначаються предметній полеміці.

Ці колізії також можуть бути приводом для індивідуальних консультацій з викладачами, що ведуть семінарські заняття, або з викладачами, читаючими лекції з проблематики курсу. Навіть

із провідними спеціалістами у галузі наукових досліджень (яка мається на увазі), що входять до професорсько-викладацького складу вищого навчального закладу. Однак, взаємини подібного роду регулюються строго з урахуванням відповідної зацікавленості обох сторін і не носять нормативно-обов'язкового характеру.

Поглиблений інтерес до певних актуальних проблем, що припускається рамками того чи іншого навчального курсу, служить надійною передумовою для формування довгострокових наукових інтересів і являється ґрунтовним стимулом щодо послідовної самостійної науковокоректної розробки студентами певних тематичних аспектів, у рамках - відповідно та спадкоємно - реферативних оглядів, доповідей на семінарах і наукових конференціях різних рівнів, а також у процесі написання курсових і дипломних робіт, текстів наукових публікацій і т.д.

Безсумнівно пріоритетною методологічною установкою у контекстах самостійного освоєння курсу є аналітичний и, одночасно, творчий підхід до сформованого спектру наукових поглядів - уміння сприймати ідеї попередників без перекручувань і утрирування, виявляти зони внутрішнього напруження у традиційних концептуальних ствердженнях, перевіряти на міцність аргументи, що їх обумовлюють, і, разом з тим, піддавати їх уразливі положення коректній та обґрунтованій критиці.

Оптимальна система освоєння матеріалу має на увазі послідовне оволодіння обов'язковим науковим апаратом, у тому числі знайомство з принциповими основами науково-теоретичної діяльності (і ширше - коректного логізування та прогресивної аналітики), засвоєння найбільш уживаного термінологічного арсеналу, осмислення як можливо більш широкого спектра поглядів різних дослідників на суть тієї або іншої проблеми. А також виховання таких необхідних практичних навичок, як уміння здійснювати ефективний бібліографічний пошук, лаконічно конспектувати, аргументовано полемізувати, об'єктивно інтерпретувати устояні та новаційні положення наукової теорії. При цьому варто глибоке розкриття того або іншого проблемного аспекту зволіти "екстенсивному" шляхові некритичному "поглинанню" різноманітної літератури, що стосується обраного питання, і тим більше такої, що далека від наукових стандартів

Принципово неприпустимим є "механічне" використання публікацій попередників (зокрема, Інтернет-матеріалів, які дублюють такі публікації) та, тим більше, плагіат, "приховані інтелектуальні запозичення".

Варто також пам'ятати, що нетворча діяльність за своєю суттю протистоїть тому, ЩО пов'язується з поняттями пізнання, і зокрема наукового пізнання.

Завдання та вправи

Питання, що виносяться на самостійне опрацювання

1. Тема самотності людини у творах Рембрандта.
2. Учення про людину і теорія походження держави Т. Гоббса.
3. Західноєвропейське Просвітництво та Просвітництво у Східній Європі
4. Критика Просвітництва: напрями, аргументація
5. Спадщина Ренесансного гуманізму у культурі Нового часу.
6. Роль протестантизму у культурі Нового часу.
7. Складові новочасного науково-технічного прогресу
8. Інститут церкви у Новій час
9. Характерні риси кальвіністської моралі
10. Протестантизм та східноєвропейське сектантство: порівняльний аспект
11. Еволюціоністські концепції Нового часу

12. Теорії наукової революції
13. Елементи «фантастичного» у творчості англійських письменників Нового часу.
14. Класицизм як культурна парадигма.
15. Принципова суть художніх новацій Нового часу

КРИТЕРІЇ ОЦІНКИ УСПІШНОСТІ ТА РЕЗУЛЬТАТІВ НАВЧАННЯ

Критерії оцінювання

Критерії контролю и оцінки знань студентів.

№	Форми навчальної діяльності	Кількість	Термін	Примітки
1	Участь у семінарських заняттях	40	постійно	
2	Виконання курсової роботи	20		
3	Підсумковий контроль (екзаменаційна робота)	40		
	В С Ь О Г О	100		
	Додаткові бали (бонуси): Участь в конференціях, круглих столах	5		
	Виступ на конференції за наявності друкованої програми	10		
	Публікація тез доповіді або наукової статті	15		

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ ЗНАНЬ СТУДЕНТІВ ПІД ЧАС ПОТОЧНОГО КОНТРОЛЮ.

1. Участь у семінарських заняттях (максимум 40 балів за 8 виступів):

Виступ з доповіддю 5

балів:

- виступ студента побудовано послідовно, системно, логічно;
- питання висвітлено всебічно та з урахуванням різних точок зору; - під час виступів студент виявив глибоке знання змісту питання, вільно оперування поняттями з культурології;
- відповіді повністю репрезентують додаткові питання, опираючись на вітчизняну та іноземну фахову літературу; 4 бали:
- виступ студента побудовано в цілому послідовно та логічно;
- питання висвітлено всебічно та у співставленні з основними точками зору;
- під час виступів студент виявив в цілому знання змісту питання, вільне оперування поняттями з культурології ;
- відповіді достатньо репрезентують додаткові питання, опираючись на вітчизняну та іноземну фахову літературу; 3 бали:
- виступ студента побудовано в цілому послідовно;
- питання достатньо висвітлено та у співставленні з окремими точками зору;

- під час виступів студент виявив певне знання змісту питання, оперування поняттями з культурології ;
- відповіді на додаткові питання не є повними, посилання на вітчизняну та іноземну фахову літературу не завжди точні, мають помилки ;

2 бали:

- виступ студента побудовано не завжди послідовно;
- питання достатньо висвітлено, проте відсутнє співставлення різних точками зору;
- під час виступів студент виявив фрагментарне знання змісту питання, оперування поняттями учбової дисципліни викликало труднощі;
- відповіді на додаткові питання потребують уточнення, конкретизації, посилання на вітчизняну та іноземну фахову літературу майже відсутні;

1 бал:

- виступ студента побудовано здебільшого стихійно;
- питання недостатньо висвітлено, відсутнє співставлення різних точками зору;
- під час виступів студент виявив роздуми про зміст питання, оперування термінами з дисципліни викликало значні труднощі;
- відповіді розпливчаті та виходять за межі додаткових питання, посилання на вітчизняну та іноземну фахову літературу відсутні;

0 балів: студент не підготував та не виступив з доповідями.

ВИКОНАННЯ КОНТРОЛЬНОЇ РОБОТИ.

Студент має виконати контрольну роботу з курсу «Культура Новітнього часу та доби Просвітництва», яка передбачена навчальним планом підготовки фахівців. Орієнтована тематика контрольних робіт подана в НМК. Контрольна робота має складатися з вступу, основної частини та висновків та містити список використаної літератури.

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ КОНТРОЛЬНОЇ РОБОТИ:

20 – 17 балів:

- студент всебічно обґрунтував актуальність теми роботи, чітко визначив мету та задачі, методологічну базу;
- студент продемонстрував глибоке знання змісту обраної теми, вільне оперування категоріями культурології провів глибокий аналіз відповідних питань;
- глибоко і всебічно висвітлені знання з курсу «Культура Нового часу та доби Просвітництва», основних положень першоджерел, та відповідної літератури;
- здійснено аналіз різних точок зору щодо означеної проблематики, представлено самостійне та обґрунтоване бачення її сутності як творче переосмислення набутих знань;
- текст роботи викладено лаконічно, чітко, логічно та послідовно з формулюванням власних висновків;
- роботу написано грамотно, оформлено відповідно до вимог та демонструє високий рівень засвоєння практичних навичок.

16– 13 балів:

- студент достатньо обґрунтував актуальність теми роботи, чітко визначив мету та задачі, методологічну базу;
- студент продемонстрував знання змісту обраної теми, оперування термінами з культурології , провів аналіз відповідних питань; - в цілому висвітлені знання з учбового курсу, основних положень теоретичних першоджерел, візуальних матеріалів та відповідної літератури, проте допущені незначні помилки та окремі неточності у формулюваннях; - здійснено аналіз різних точок зору щодо означеної проблематики, представлено самостійне бачення її сутності;

- текст роботи викладено послідовно, проте допущені певні неточності та похибки у логіці викладу матеріалу, власні висновки не завжди обґрунтовані; - роботу написано грамотно з використанням фахової лексики, оформлено в цілому відповідно до вимог.

12– 9 балів:

- студент надав певне обґрунтування актуальності теми роботи, визначив мету та задачі, методологічну базу;
- студент продемонстрував певне знання змісту обраної теми, виклавши основні її положення;
- висвітлені знання з курсу «Культура нового часу та доби Просвітництва», основних положень першоджерел, та рекомендованої літератури є фрагментарними та не завжди точними;
- здійснено поверхневий аналіз різних точок зору щодо означеної проблематики;
- текст роботи викладено недостатньо послідовною, допущені певні неточності та похибки у логіці викладу матеріалу, власні висновки відсутні; - робота, в цілому, написано грамотно, проте допущені помилки щодо її оформлення.

8– 5 балів:

- актуальність теми недостатньо висвітлено, мета та задачі не мають чітких формулювань;
- студент продемонстрував роздуми з обраної теми, відсутність знань основних понять культурології.
- текст роботи містить певні уявлення з учбового курсу, основних положень першоджерел, та відповідної літератури;
- посилання на вітчизняну та іноземну фахову літературу майже відсутні;
- відсутній аналіз різних точок зору щодо обраної проблематики; - текст роботи викладено фрагментарно, допущені значні неточності та похибки у логіці викладу матеріалу, власні висновки відсутні;
- роботу написано з помилками та значними порушеннями щодо її оформлення. 4– 1 бал:

- студент надав спробу обґрунтування актуальності теми роботи, мета та задачі дослідження не визначені;
  - студент продемонстрував відсутність знань з обраної проблеми; - робота містить певні уявлення з учбового курсу основних положень першоджерел, та рекомендованої літератури;
  - посилання на вітчизняну та іноземну фахову літературу відсутні;
  - відсутній аналіз різних точок зору щодо обраної проблематики; - текст роботи викладено фрагментарно, допущені значні неточності та похибки у логіці викладу матеріалу, власні висновки відсутні;
  - роботу написано з багатьма помилками та значними порушеннями щодо її оформлення.
- 0 балів: робота відсутня

Студент допускається до підсумкового семестрового контролю, якщо він набере за результатами поточного контролю не менше 35 балів.

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ ЗНАНЬ СТУДЕНТІВ ПІД ЧАС ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ.

Підсумкова робота складається з двох питань, які мають на меті перевірити рівень знань студентів з дисципліни «Культура Нового часу та доби Просвітництва»

Відповіді студента на кожне питання максимально оцінюється 20 балами.

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ ЗНАНЬ СТУДЕНТІВ

20 – 16 балів:

- студент продемонстрував глибоке знання змісту екзаменаційного питання, вільне оперування матеріалом учбового курсу, та провів його глибокий аналіз;

- глибоко і всебічно висвітлені знання з курсу «Культура нового часу та доби Просвітництва», основних положень першоджерел та рекомендованої літератури;
- відповідь повністю репрезентує певний зміст питання, опираючись на вітчизняну та іноземну фахову літературу;
- здійснено аналіз різних точок зору щодо означеної проблематики, представлено самостійне та обґрунтоване бачення її сутності як творче переосмислення набутих знань;
- відповідь побудована лаконічно, чітко, логічно та послідовно з формулюванням власних висновків;
- відповідь містить співставлення різних підходів до вирішення певної проблеми, критичний їх аналіз;
- відповідь написана грамотно та демонструє високий рівень засвоєння практичних навичок.

15– 12 балів:

- студент продемонстрував знання змісту екзаменаційного питання, оперування основними поняттями учбової дисципліни, аргументовано виклав означене питання ;
- в цілому висвітлено знання з учбового курсу, основних положень першоджерел, та рекомендованої літератури , проте допущені незначні помилки та окремі неточності у формулюваннях;
- відповідь репрезентує певне знання питання, але посилання на вітчизняну та іноземну фахову літературу не є достатніми;
- здійснено аналіз різних точок зору щодо означеної проблематики, представлено самостійне бачення її сутності;
- відповідь побудована лаконічно та послідовно, проте допущені певні неточності та похибки у логіці викладу матеріалу, власні висновки не завжди обґрунтовані;
- відповідь містить співставлення різних підходів до вирішення певної проблеми;
- відповідь написана грамотно з використанням фахової лексики.

11– 8 балів:

- студент продемонстрував певне знання змісту екзаменаційного питання, виклавши основні положення означеної проблеми;
- висвітлені знання з курсу «Культура Нового часу та доби Просвітництва» основних положень першоджерел, та рекомендованої літератури є фрагментарними та не завжди точними;
- відповідь побудована навколо певного питання, але посилання на вітчизняну та іноземну фахову літературу майже відсутні;
- здійснено поверхневий аналіз різних точок зору щодо означеної проблематики;
- відповідь є недостатньо послідовною, допущені певні неточності та похибки у логіці викладу матеріалу, власні висновки відсутні; - відповідь, в цілому, написана грамотно.

7– 5 балів:

- студент продемонстрував роздуми з екзаменаційного питання, відсутність знань основних джерел;
- відповідь містить певні уявлення з учбового курсу , основних положень першоджерел та рекомендованої літератури;
- посилання на вітчизняну та іноземну фахову літературу відсутні;
- відсутній аналіз різних точок зору щодо означеної проблематики;
- відповідь є фрагментарною, допущені значні неточності та похибки у логіці викладу матеріалу, власні висновки відсутні; - відповідь написана з помилками.

4– 1 балів:

- студент продемонстрував відсутність знань з екзаменаційного питання; - відповідь демонструє недостатність знань з учбового курсу , основних положень першоджерел, та рекомендованої літератури;
- посилання на вітчизняну та іноземну фахову літературу відсутні;
- відсутній аналіз різних точок зору щодо означеної проблематики; - відповідь є фрагментарною, відсутні логіка викладу матеріалу та власні висновки;
- відповідь написана з багатьма помилками.

0 балів: відповідь відсутня

**КОМПЛЕКТИ КОНТРОЛЬНИХ ЗАВДАНЬ З
НАВЧАЛЬНИХ ДИСЦИПЛІН, ЕКЗАМЕНАЦІЙНІ
БІЛЕТИ АБО КОМПЛЕКТ КОНТРОЛЬНИХ
ЗАВДАНЬ ДЛЯ СЕМЕСТРОВОГО КОНТРОЛЮ**

Питання до письмового іспиту

1. Смысл та зміст наукової дефініції "Новий час".
2. Новий час: "внутрішня" періодизація та її мотивація.
3. Історіографічна традиція Нового часу про Новий час.
4. Спектр пізніших суджень щодо культури Нового часу.
5. Просвітництво як історіографічна проблема.
6. Провідні положення просвітницької доктрини.
7. "Природна людина" ідеологів Просвітництва.
8. Просвітницькі концепції розуму.
9. Видатні представники французького Просвітництва.
10. Руссо та Вольтер як мислителі-просвітники: компаративний аспект.
11. Специфіка Просвітництва в Англії.
12. Німецьке Просвітництво.
13. Французьке та загальноєвропейське Просвітництво: компаративний аспект.
14. Вплив економічного прогресу на структуру європейського соціуму напередодні Нового часу.
15. Соціум Нового часу: відміни від соціуму попереднього періоду. "Геополітична" ситуація в Європі та світі в епоху Нового часу.
16. Характеристика та специфіка демократії Нового часу.
17. Формування уявлень про права людини.
18. Еволюції монархізму Нового часу.
19. Соціополітичні теорії епохи.
20. Уроки Великої французької буржуазної революції.
21. Напрями модернізації релігійної свідомості в епоху Нового часу.
22. Спільне у багатоконфесійній практиці Нового часу.
23. Новочасне сектантство.
24. Протестантистська доктрина в її впливах на соціальне буття.
Протестантизм та наукова гуманістика.
25. Характерні форми секуляризаційних процесів.
26. Концепція "національних Відроджень": принципові положення.
27. Поняття "народу" та "нації": смислові кореляції

28. Концепції національного та "національного духу" доби Нового часу.
29. Становлення американської культури в епоху Нового часу. "Американська мрія": її формування та її компоненти.
30. Видатні соціально-політичні події Нового часу: їх значення та наслідки.
31. Загальні тенденції філософського дискурсу Нового часу.
32. Філософія Нового часу про Людину.
33. Проблема індивідуальності у новочасній філософській традиції.
34. "Категоричний імператив" Канта та ідея Бога.
35. Специфіка та форми здійснення наукової революції кінця XVI-XVII ст.
36. Причини розходжень філософського та наукового дискурсу наприкінці Нового часу.
37. Внесок природознавчих наук у формування еволюціонізму. Видатні досягнення науки Нового часу.
38. Наука і соціальне буття Нового часу: грані взаємодії.
39. Художня критика та художня практика в умовах Нового часу.
40. "Позастильовий" реалізм у мистецтві Нового часу.
41. "Останній великий стиль" (концепція стилю та художня практика модернізму).
42. Наука та мистецтво наприкінці Нового часу: прояви взаємодії.

43. Взаємодія художньої практики та філософської традиції у добу Нового часу.

**МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ДЛЯ СТУДЕНТІВ
ЩОДО ВИКОНАННЯ ІНДИВІДУАЛЬНИХ
ЗАВДАНЬ, КУРСОВИХ, ДИПЛОМНИХ,
РЕФЕРАТІВ ТОЩО**

Методичні вказівки до написання курсових робіт

Методика написання та зміст курсової роботи

Курсова робота представляє собою кваліфікаційну роботу наукового змісту, яка має внутрішню єдність та відображає хід та результати розробки вибраної теми. Вона повинна відповідати сучасному рівню розвитку науки, а її тема – бути актуальною. Курсова робота подається в такому вигляді, який дозволяє судити, наскільки повно відображені та обґрунтовані положення, висновки та результати, їх новизна та значущість. Сукупність отриманих в такій роботі результатів повинна свідчити про наявність у її автора початкових навичок наукової діяльності в вибраній галузі професійної діяльності. Написання курсової роботи включає наступні етапи:

- ознайомлення з основними вимогами написання курсової роботи;
- вибір та закріплення теми курсової дипломної роботи;
- складання плану та узгодження його з керівником курсової дипломної роботи;
- підбір та вивчення літературних джерел;
- написання та оформлення курсової роботи; • підготовка курсової роботи до захисту;
- захист курсової роботи.

Курсова робота повинна бути самостійною працею, в якій на основі виконаних досліджень сформульовано та обґрунтовано наукові положення, сукупність яких можна класифікувати як нову ідею або теоретичне обґрунтування проблеми.

Виконання курсової роботи повинно підтвердити вміння студента:

- генерувати та обґрунтовувати нові наукові ідеї, розраховані на близьку або далеку перспективу, самостійно проводити дослідження;
- використовувати набуті в процесі навчання теоретичні знання, практичні навички для вирішення певної проблеми;
- аналізувати літературні, наукові джерела;
- узагальнювати матеріали та застосовувати сучасну методику наукових досліджень при вирішенні визначеної проблеми;

У Курсової роботі необхідно логічно і аргументовано викладати зміст і результати досліджень, уникати загальних слів і бездоказових тверджень.

Курсову роботу оцінюють не тільки за теоретичною науковою цінністю, актуальністю теми, а й за рівнем загально методичної підготовки, що передусім знаходить відображення в її композиції. Кожний автор обирає свій порядок подання наукових матеріалів, що забезпечує внутрішній логічний зв'язок у такому вигляді, який він вважає найкращим і найбільш переконливим для розкриття свого творчого задуму. Але при цьому курсова робота повинна включати:

- *титульний аркуш;*
- *зміст;*
- *вступ;*
- *основну частину, яка складається з декількох розділів;*
- *висновки;*
- *список використаних джерел;*
- *додатки (при їх наявності).*

Вступ розкриває сутність і стан наукової проблеми та її значущість, підстави для розробки теми. Вступ – це формулювання проблеми дослідження, викладення необхідних вихідних даних про предмет розмови, задачу дослідження, авторська оцінка шляхів її рішення. На основі старого знання автор формулює нове, що визначає подальше сприйняття змісту тексту. Практично завжди потрібно відобразити в ньому наступні пункти:

- визначення теми роботи;
- обґрунтування вибору теми, визначення її актуальності та значущості для науки;

- визначення меж дослідження (предмет, об'єкт, хронологічні рамки);
- визначення основних цілей роботи та другорядних задач;
- визначення теоретичних основ та базового методу дослідження.

Актуальність теми – обов'язкова вимога до будь-якої курсової роботи. В актуальності висвітлюють головне – сутність проблемної ситуації, при цьому важливо показати, де пролягла межа між знанням і незнанням з предмета дослідження.

Мета і завдання дослідження. Формулюють мету роботи і завдання, які необхідно розв'язати задля її досягнення. Мета роботи звичайно тісно переплітається з назвою роботи і повинна чітко вказувати, що саме вирішується в курсовій роботі.

Об'єкт дослідження – це процес або явище, що породжує проблемну ситуацію та обирається для вивчення. *Предмет дослідження* міститься в межах об'єкту, предмет та об'єкт співвідносяться між собою як загальне та часткове.

Наукова новизна одержаних результатів. Обов'язково у вступі вказують нові наукові положення, запропоновані особисто автором.

Апробація результатів дослідження. Якщо студент приймав участь в наукових конференціях, симпозіумах, круглих столах, вказується назва заходу та його дата.

Публікації. При наявності друкованих публікацій треба вказати, в яких збірниках наукових праць, матеріалах конференцій були опубліковані положення курсової роботи.

Основна частина присвячена розкриттю, деталізації, доказу, аргументації основних положень роботи, які були викладені у вступі тезисне. Висвічується процес дослідження, дається аналіз та узагальнення отриманих результатів, їх інтерпретація та пояснення. Ця частина курсової роботи складається з розділів, підрозділів, пунктів, підпунктів. Кожен розділ починають з нової сторінки. Наприкінці кожного розділу формулюють висновки зі стислим викладенням наведених у розділі наукових результатів, що дає змогу вивільнити загальні висновки від незначущих подробиць.

Висновки – це підсумкове викладення основного, концептуального змісту роботи, стисле формулювання найважливіших наукових результатів, отриманих у курсовій роботі. Писемна наукова мова має й суто стилістичні особливості. Об'єктивність викладу – основна її стилістична риса. Обов'язковою вимогою об'єктивності викладу матеріалу є також вказівка на джерело повідомлення, автора висловленої думки чи якогось виразу. У тексті цю умову можна реалізувати за допомогою спеціальних вставних слів і словосполучень (*за повідомленням..., за відомостями..., на думку..., за даними..., на нашу думку...*).

Діловий і конкретний характер опису явищ, які вивчаються, фактів і процесів майже повністю виключає емоційно забарвлені слова та вигукі. Стиль писемної наукової мови – це *безособовий монолог*. Виклад зазвичай ведеться від третьої особи, бо увага зосереджена на змісті та логічній послідовності повідомлення, а не на суб'єкті. Авторське «я» ніби відступає на другий план. Стало неписаним правилом в наукових працях замість «я» використовувати «ми» (*на нашу думку..., нами доведено..., наше бачення...*). Використовується також форма викладу від третьої особи (*автор вважає...*).

Якостями, які визначають культуру наукової мови, є *точність, ясність і стислість*. Багатослів'я або мовна надмірність найчастіше виявляється у вживанні зайвих слів. До мовної надмірності слід віднести й уживання без потреби чужомовних слів, які дублюють українські й тим самим не виправдано ускладнюють вислів. Інший різновид багатослів'я – тавтологія, тобто повторення одного і того ж іншими словами, і цього треба уникати при написанні курсової роботи.

Оформлення курсової роботи. Обсяг курсової роботи повинен становити 30-35 сторінок тексту. У зазначений обсяг не входять додатки, список використаних джерел. Але всі сторінки зазначених елементів курсової роботи підлягають нумерації на загальних засадах.

Набір тексту курсової роботи та його роздрукування здійснюються за допомогою комп'ютера (найкраще в редакторі Word 6.0 або в пізніших версіях) з одного боку аркуша

білого паперу формату А4 (210 x 297 мм) через півтора міжрядкових інтервали з використанням стандартного шрифту Times New Roman, розмір кегля 14. Для виділення окремих місць допускаються також курсив, напівжирний курсив і напівжирний шрифт. Бажано використовувати ксероксний папір.

Текст курсової роботи необхідно друкувати на текстовому полі сторінки 170 x 257 мм, залишаючи відповідно поля таких розмірів: ліве – 35 мм, праве – 15 мм, верхнє – 15 мм, нижнє – 20 мм.

Абзацний відступ повинен бути однаковим упродовж усього тексту і дорівнювати 5 знакам (1,25 см). Друкарські помилки, описки і неточності, які виявилися в процесі написання роботи, можна виправляти підчищенням або зафарбовуванням білою фарбою і нанесенням на тому ж місці виправленого тексту машинописним або рукописним способом.

Текст основної частини курсової роботи поділяють на розділи, підрозділи, пункти та підпункти. Заголовки структурних частин роботи: «ЗМІСТ», «ВСТУП», «РОЗДІЛ 1», «РОЗДІЛ 2», «РОЗДІЛ 3», «ВИСНОВКИ», «СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ», «ДОДАТКИ» друкують великими літерами напівжирним шрифтом симетрично до тексту. Заголовки підрозділів друкують маленькими літерами (крім першої великої) з абзацного відступу напівжирним шрифтом. *Крапку в кінці заголовка не ставлять.* Якщо заголовок складається з двох або більше речень, їх розділяють крапкою. Заголовки пунктів друкують маленькими літерами (крім першої великої) з абзацного відступу в розрядці в підбір до тексту звичайним шрифтом. У кінці заголовка, надрукованого в підбір до тексту, ставиться крапка. *Відстань між заголовком (за виключенням заголовка пункту) та текстом повинна дорівнювати 3 інтервалам.* Кожну структурну частину курсової роботи треба починати з нової сторінки.

Нумерацію сторінок, розділів, підрозділів, пунктів і т. д. подаються арабськими цифрами без знаку №. Першою сторінкою курсової роботи є титульний аркуш, який включають до загальної нумерації сторінок роботи. *На титульному аркуші номер сторінки не проставляють.* На наступних сторінках роботи номер проставляють у правому верхньому куті сторінки без крапки в кінці.

Номер розділу проставляють після слова «РОЗДІЛ», після номера крапку не ставлять, потім з нового рядка друкують заголовок розділу. Підрозділи нумерують у межах кожного розділу. Номер підрозділу складається з номера розділу і порядкового номера підрозділу, між якими ставлять крапку. У кінці номера повинна стояти крапка, наприклад «2.3.» (третій підрозділ другого розділу). Потім у тому ж рядку йде заголовок підрозділу.

Пункти нумерують у межах кожного підрозділу. Номер пункту складається з порядкових номерів розділу, підрозділу, пункту, між якими ставлять крапку. У кінці номера повинна стояти крапка, наприклад «1.2.3.» (другий пункт третього підрозділу першого розділу). Потім у тому ж рядку йде заголовок пункту. Пункт може не мати заголовка. Підпункти нумерують у межах кожного пункту за такими ж правилами, як пункти.

Загальні правила цитування та посилання на використані джерела. Оформлення списку використаних джерел

При написанні курсової роботи необхідно давати посилання на джерела, на основі яких розробляються проблеми, завдання, питання. Такі посилання дають змогу відшукати документи і перевірити достовірність відомостей про цитування документа, допомагають з'ясувати його зміст, мову тексту, обсяг. Посилатися слід на останні видання публікацій.

Посилання в тексті курсової роботи на джерела слід позначати порядковим номером за переліком посилань, виділеним двома квадратними дужками, наприклад: «...у працях [1-7]...»; «...у працях [1, 7, 23]...». Коли в тексті роботи необхідно зробити посилання на складову частину чи конкретні сторінки відповідного джерела, необхідно наводити посилання у квадратних дужках з обов'язковою вказівкою номеру сторінки. При цьому номер посилання має відповідати його бібліографічному опису за переліком посилань. Якщо використовують відомості, матеріали з монографій, оглядових статей з великою кількістю сторінок, тоді в посиланні необхідно точно вказати номери сторінок, на яке дане посилання в роботі, наприклад: «...у монографії [11, стор. 203]...».

Задля підтвердження власних аргументів посилання на авторитетне джерело або для критичного аналізу того чи іншого друкованого твору слід наводити *цитати*. Науковий етикет потребує точного відтворення цитованого тексту, бо найменше скорочення наведеного витягу може спотворити зміст, закладений автором. Загальні вимоги до цитування наступні:

- текст цитати починається і закінчується лапками і наводиться в тій граматичній формі, у якій він поданий у джерелі, зі збереженням особливостей авторського написання. Наукові терміни, запропоновані іншими авторами, не виділяються лапками, за винятком тих, що викликали загальну полеміку. В цих випадках використовується вираз «так званий»;
- цитування повинне бути повним, без довільного скорочення авторського тексту та без перекручень думок автора. Пропуск слів, речень, абзаців при цитуванні допускається без перекручення авторського тексту і позначається трьома крапками. Вони ставляться у будь-якому місці цитати (на початку, всередині, наприкінці). Якщо перед випущеним текстом або за ним стояв розділовий знак, то він не зберігається;
- кожна цитата обов'язково супроводжується посиланням на джерело;
- при непрямому цитуванні (переказі, викладі думок інших авторів своїми словами), що дає значну економію тексту, слід бути гранично точними у викладенні думок автора, коректними щодо оцінювання його позиції та давати відповідні посилання на джерело.
- цитування не повинно бути ні надмірним, ні недостатнім, бо це знижує рівень наукової праці: надмірне цитування створює враження компілятивної праці, а недостатнє знижує наукову цінність викладеного матеріалу.

Бібліографічний апарат у роботі – це ключ до використаних автором джерел. Крім того, він певною мірою відбиває наукову етику й культуру наукової праці. Саме з нього можна зробити висновок про ступінь ознайомлення студента з наявною літературою за досліджуваною проблемою. Література подається в алфавітному порядку за прізвищами перших авторів. Відомості про джерела, які включені до списку, необхідно давати згідно з вимогами державного стандарту з обов'язковим наведенням назв праць і вихідних даних видавництва. Бібліографічний опис самостійних видань (книг, наукових монографій, брошур, довідкових видань, збірників документів, збірників статей, збірників статистичних матеріалів і т. ін.) супроводжується наступною інформацією (опис робиться мовою оригіналу):

- прізвище та ініціали автора (якщо такий є);
- повна назва книги (з підзаголовками, які можуть йти після коми, через крапки, через двокрапку, в дужках);
- після навкісної риски – дані про перекладача (якщо це переклад) чи про редактора (якщо книга написана групою авторів), дані про чисельність томів;
- після тире – назва міста, де видана книга (іноді дозволяється вказувати лише першу букву назви таких міст: Київ – К., Москва – М., Харків – Х.);
- після двокрапки - назва видавництва;
- після коми - рік видання;
- кількісна характеристика (загальний обсяг сторінок).

Наведемо декілька прикладів оформлення літератури:

Монографії (один, два або три автори):

Забужко О. Хроніки від Фортінбраса. Вибрана есеїстка 90-х. – К.: Факт, 2001. – 278 с.

Складові частини книги, збірника або журналу:

Лук М. Микола Костомаров: історіософія та соціальна філософія українського романтизму // Молода нація, № 1 (22), 2002. – С.28 – 89.

Іноземні видання:

Connor S. Postmodernist Culture. An Introduction to Theories of the Contemporary. – London: Blackwell Publishers, 1997. – 320 p.

При написанні курсової роботи необхідно правильно оформлювати посилання.

Наприклад:

- посилання на одну з книг [34];
- посилання на декілька творів [4; 26; 31];
- посилання на багатотомне видання [7; т. 12];
- посилання на конкретну сторінку [16, стор. 23].

Додатки

Додатки оформляють як продовження курсової роботи на наступних сторінках і кожний такий додаток повинен починатися з нової сторінки. Додатки слід позначати послідовно великими літерами української абетки, за винятком літер Є, І, Ї, О, Ч, Ь. Один додаток позначається як «Додаток А».